

М. Голудецъ

Княжеский

Галич

МИКОЛА ГОЛУБЕЦЬ

КНЯЖИЙ ГАЛИЧ

„РАНОК”

Бібліотека «Ранок», як доповнення «Дзвіночка», призначена для української сільської і міської молоді.

Щомісяця приносить своїм передплатникам повчачу лектуру з різних ділянок знання.

«Ранок» є правдивим приятелем української молоді.

В 1937. р. появляться такі книжечки:

1. Антін Лотоцький: **Отрок князя Романа** (істор. оповідання),
2. Ф. Коковський: **Лемківська слава** (опов. з часів татарських нападів),
3. Е. Жарський: **Повітря говорить** (оповідання про найновіші винаходи: радіо й телевізію),
4. Степан Щурат: **Учимося фотографувати** (короткий курс практичної фотографії),
5. Д-р Р. Осінчук: **Вороги здоровля** (гігієна тіла),
6. В. К.: **Хлопці бо то, хлопці як соколи!** (співання),
- 7—8. М. Заклинський: **Пізнай свій рідний край!** (оповідання з мандрівки),
9. М. Голубець: **Княжий Галич**,
10. Р. Леонтович: **Сценки**,
11. А. Лотоцький: **Золоті ворота** (легенда),
12. Е. Жарський: **В здоровому тілі, здорова душа!** (спорт).

Кожна книжечка має 32 сторінки. Коштує **30 гр.**

ПЕРЕДПЛАТА ВІНОСИТЬ 3.60 ЗЛ.

«Дзвіночка» й інших видань «Українського Часу» передплата: річна тільки 3 (злоті)

«Дзвіночка», «Нов. Часу», «Український Час» можна замовити поштою на бібл. «Ранок».

БІБЛІОТЕКА ДЛЯ МОЛОДІ „РАНОК“

Ч. 9.

ВЕРЕСЕНЬ

1937.

МИКОЛА ГОЛУБЕЦЬ

7266

Княжий Галич

Анти №27 523/54

6
Львів. Бібліотека
АН. УРСР

БІБЛІОТЕКА
Українського Народнього
Рос-тничого Дому
у Львові.

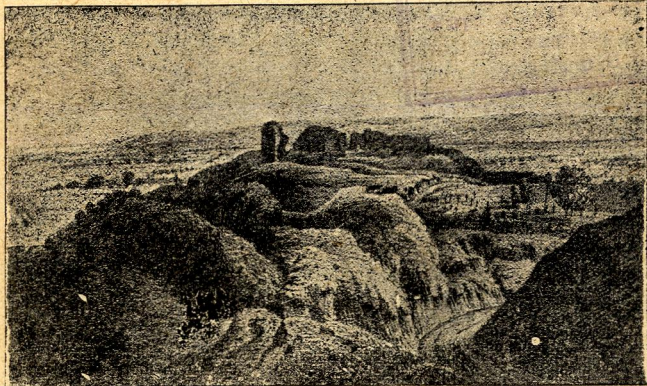
Л Ї В І В

ВИДАВЕЦЬ ІВАН ТИКТОР

6443

Друге видання.

Румовища середньовічного замку на Замковій Горі.

I. СКАРБНИЦЯ ПАМ'ЯТОК МИНУЛОГО.

Княжий Галич! Колиска нашої Державности, сцена нашої історичної трагедії, країна спогадів минулого, мрій про майбутнє, скарбниця дорогоцінних реліквій.

Сьогодні, це маленьке містечко, вузький круг буденних турбот, перелетних радощів людей сірих і безіменних. Але в його землі, під вуличним бруком, під руном докочичних піль і огорodів, в тіні дібров, покояться тлінні останки велитнів, дрімають свідки їхньої праці, боротьби й творчости.

День проходить за днем над сучасним Галичем, один до одного подібний, ніч за нічю сповиває сумерками галицькі спогади й румовища. Але бувають ночі неспокійні, примарні, наладовані електричністю прогомонілих століть.

Тоді мертво каміння оживає, якісь тіні повійні,

якісь постаті засвітні підіймаються над маленьким, провінціональним містечком і прислонюють його своєю величністю.

Незломка постать Володимирка, величня та могутня зява Ярослава Осьмомисла, залізний меч Романа Мстиславича, задивлене в вічність обличчя Данила Романовича — он що перемінює панораму провінціонального містечка в полум'яну сцену історичної картини.

В тому то полум'ю величних спогадів, гордих зривів і болючих упадків, недоконаних діл і несповнених заповітів мертво каміння оживає, земля хвилюється й промовляє.

Оце знову ворухнулася й промовила каміниста опска Галича. Зпід її поверхні, присипаної румовищами століть, виринула оце Катедра Князя Ярослава Осьмомисла.

Давним давно, більш як сім віків тому, виросла вона на Крилоській Горі, напроти княжого терему, мов камянний пам'ятник слави й величі Осьмомисла. Пережила з ним і його наслідниками дні й роки найбільшої могутності Галицько-Волинської Держави, прийняла в себе тлінні останки її сподвижників і лягла в румовища разом з нею.

Цілими століттями спочивала в землі, невідома й забута, щоби тепер, в дні проби української нації, блиснути до сонця своїми могутніми фундаментами, віддати нащадкам збережені в собі скарби. Щасливе наше покоління, що йому судилося розкрити камянні скрижалі прадідівської спадщини!

II. ПЕРВОПОЧИНИ ГАЛИЦЬКОЇ ВОЛОСТИ.

Вже більше, як 850 літ проминуло з часу, як у 1084-ому р. Великий Київський Князь Всево-

Князь Ярослав Осмомисл, основоположник криської катедри.

лод, наділив трьох синів князя-ізгоя Ростислава Володимирича (внука Ярослава Мудрого, правнука Володимира Великого), західньоукраїнськими волостями. Окраїнні Червенські Городи, що їх у 981-ому р. мусли визволяти полки Володимира Великого, а в 1038-му вої Ярослава Мудрого, опинилися оце в руках своїх правних, а якже гідних спадкоємців. Найстарший з Ростиславичів Рюрик засів у Перемишлі, Володар у Звенигороді, а Василько в Тереховлі. Три княжі уділи, об'єднані в руках одної династії, перемінилися в кріпкий і суцільний державний організм, що йому зчасом судилося продовжити ролю Великого Київського Князівства. А хоч доля і людська зависть, не щадили Ростиславичам ударів, хоча вже в 1092-ому р. гине князь Рюрик від пошести, а в 1097-ому князь Василько Тереховельський переживає трагедію свого осліплення, це нівчому не ослаблює сили молодій державі й династії. Навпаки, далекозора й поміркована політика Ростиславичів та їх воєнні успіхи (особливо світла перемога над мадярами під Перемишлем у 1099 р.), закріплюють їх володіння над землями, що ними досі так легкодушно торгували претенденти до Великого Київського Стола.

В безупинній боротьбі й невсипущій праці проминуло життя обох Ростиславичів; померли вони майже рівночасно (в 1123-ому р.), залишаючи по двох синів кожний. Загрожувала небезпека, що наслідство Ростиславичів знову роздріблене, спаде до ролі зперед 1084-го р. На щастя, син Володаря Ростиславича Володимирко, дуже скоро виявив себе, як талановитий та енергійний „збирач” західньо-українських земель. Вже в 1141 р. бачимо в його руках Перемишль і Галич, а в 1145 р. ще

й Звенигород. В боротьбі з Всеволодом, а відтак Ізяславом, князями київськими, оборонив Володимирко незалежність своєї триєдиної волости, яку, вмираючи в 1152-ому р. залишив своєму синові Ярославові Осьмомислові. Володимирко, що в 1144-ому р. переніс свою столицю з прадавнього Перемишля до наддністрянського Галича, видвигнув цей скромний город на сторінки історії та започаткував його розвиток, як політичного й торговельного осередка.

ІІІ. НАЙРАНЬШІ ВІДОМОСТІ ПРО ГАЛИЧ.

До того часу згадується Галич рідко; около 1103 р. находимо в польських хроніках згадку про першу жінку князя Болеслава Криворотого, що була „дочкою короля галицького”. (Королем цим був київський князь Святополк). В 1134 р. титулується „князем от стола галицького” Іван Ростиславич Звенигородський, а в 1141 р. згадується Галич в літописі, як старший стіл теребовельської волости. Та хоч рідко згадуваний, мусів Галич уже тоді бути великим і заможним, а при тому гарно забудованим і добре укріпленим городом, коли його міщанство мало сміливість і спроможність протиставитися волі князів і ставати з ними до боротьби.

ІV. НЕЗЛОМНИЙ КНЯЗЬ ВОЛОДИМИРКО.

Вже в 1145 р. збунтувалися галичане проти Володимирка; коли він вибрався на лови, закликали до себе Івана Ростиславича Звенигородського, а перед Володимирком замкнули городські ворота. Повні три тижні добував Володимирко Галича, поки його не здобув разом із Звенигородом, по-

кинутим Іваном Ростиславичем. Помер Володимирко нагло, майже безпосередньо по відправі посла київського князя Ізяслава, що домагався від нього звороту городів Погорині й Бужська.

„Як поїхав (посол) Петро з двору, — пише літописець — пішов Володимир до божниці св. Спаса, на вечірню. Йдучи переходами до божниці, побачив (князь), як Петро їхав і поглузував з нього: „Оце поїхав бсярин руський, повідбиравши всі волости!“ Коли ж Володимирко, вертаючи з вечірні, станув на місці, що на ньому поглузував з посла, крикнув: „Оле! Якби мене хтось у плече вдарив!“ Придворні підхопили князя й понесли до терему, та що з ним не робили, князь того ж таки вечора помер.

Причиною смерти Володимирка була дна (ревматизм), але літописець, що не розумів змагання князя до забезпечення собі незалежності від київського стола, бачив у ній божу кару за недотриману Володимирком присягу.

В дійсності боротьба Ростиславичів і їхніх наслідників за незалежність західньо-українських земель, була єдиним рятунком для української державності, що вже тоді не находила собі опори в розхитаному княжими міжусобицями Київському Столі.

У. ЯРОСЛАВ ОСЬМОМИСЛ НА ЗОЛОТОКОВАНОМУ ПРЕСТОЛІ.

Смерть Ізяслава Київського облегчила наслідникові Володимирка Ярославові Осьмомислові боротьбу за незалежність Галичини. Він задружив з мадярським королем, заключив союз з Польщею, а одинокого свого противника Івана Ростис-

Фундаменти княжих будівель у Галичі: 1. Церква Іллі; 2. Благовіщенська; 3. Башта.

славича зумів досягти й розбити аж в подунайській Берладі. Коли ж на Київському Столі засів його приятель Ростислав, Осьмомисл міг віддати себе мирній праці над культурною розбудовою Галицької Держави.

Великим і могутнім малює нам Ярослава Осьмомисла безсмертне „С л о в о п р о п о х і д І г о р'я": „Осьмомисле Ярославе Галицький!" — читаємо там. — „Високо ти сидиш на своєму золотокованому престолі! Ти підпер Карпатські Гори своїми залізними полками, ти заступив (угорському) королеві дорогу, замкнув Дунаєві ворота, правиш судна по Дунаю. Страх перед тобою по землях котиться. Ти по своїй волі відчиняєш Київські Ворота, з батьківського золотого стола стріляєш султанів у далеких землях."

Подібно висловлюється про Осьмомисла літописець, мовляв, „був він князь мудрий, вимовний, богобоязливий, поважаний по всіх землях і славний своїми полками. Він привів землю до цвітучого стану, роздавав багато милостині, любив чернечий

чин і помагав йому скільки міг; у всьому сповняв божий закон і тримав у порядку церковні справи"...

Подвигом, що за нього Осьмомисл удостоївся такої похвали з уст літописця-духовника було установлення в Галичі митрополичої катедрі з крилосом (капітулою) й будова величавого митрополичого собору у Пресвятої Богородиці.

А як князь зляг на смертну постелю, то „скликав бояр, міщан, світських і духовних, та сповідався перед ними: „Отці і браття і сини; оце відходжу з цього марного світу й іду до могого Творця; коли я згрішив чим перед вами, простіть мені...”

Коли ж по тридневному тяжкому конанні помер Ярослав Осьмомисл дня 1. жовтня 1187. р., то поховано його в підземеллях соборної церкви Пресв. Богородиці. Вміраючи, завіщав Ярослав Осьмомисл галицький стіл Олегові Настасиному, а Володимирові Ольжичеві дав Перемишль. Та не встигло ще його тіло захопонати, як бояри прогнали Олега Настасинового з Галича й посадили тут Володимира. Покривджений Олег удався до польського короля Казимира Справедливого й цей допоміг йому „вокняжитися” в Галичі. Та небаром його отруїли бояри й поховали в Богородичній катедрі, а на галицькому столі знову засів Володимир Ольжич. Та коли Володимир відсунув від влади бояр, яким завдячував престіл, вони збунтувалися проти нього й примусили тікати з Галича.

VI. РОМАН МСТИСЛАВИЧ — ОСНОВОПОЛОЖНИК ГАЛИЦЬКО - ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.

Скористав з цього володимирський князь Роман Мстиславич, що віддав свій стіл бра-

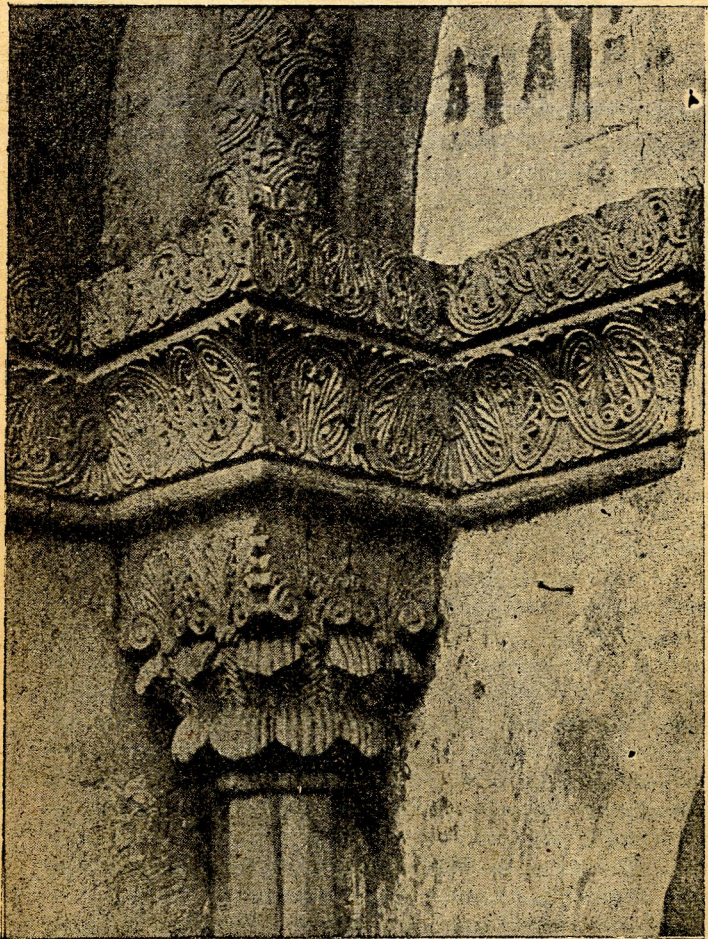
тові Всеволодові й вокняжився в Галичі. Та не вспів ще Роман розглянутися, як у Галичину вмашерували накликані Володимиром Ольжичем мадяри; увязнивши Володимира, посадили вони на галицькому столі свого королевича Андрія (1189 р.). Крик грози пронісся по українських землях. Київський митрополит кликав огірчений: „Це ж бо чужоплемінники забрали нашу батьківщину, не дайте їм панувати!” Даремне пробував прогнати мадярів Роман Мстиславич. Галицьким боярам було зразу добре з малолітнім мадярським королем, але згодом і їм надоїла господарка мадярських урядовців. Тоді вони закликали до себе сина Івана Берладника Ростислава, але в бою під Галичем (1188) бояри роздумалися, зрадили нещасного князя й раненого віддали в мадярську неволю. Галицьке міщанство, обурене боярською нікчемністю, підняло повстання проти мадяр, але мадяри були сильніші. Вони здавили повстання, а Ростислава доби́ли, „приклавши смертне зілля до його ран”. Тимчасом під мурами Галича зявився знову Володимир Ольжич, що втік з мадярської тюрми й придбав собі допомогу польського князя Казимира Справедливого. Щастя усміхнулося Володимирові і на самого Спаса 1189 р. засів він на батьківському столі, поховавши передтим Ростислава Берладинича в підземеллях Богородичної кате́дри. Забезпечившись союзом з князями Всеволодом Суздальським і Рюриком Київським, спертий на прихильности галицького громадянства, прокняжив уже Володимир Ольжич спокійно до смерті (1199 р.). Коли ж спочив у підземеллях Богородичної кате́дри, то припечатав своїм саркофагом династію Ростиславичів, а разом з нею й окремішність Галицької Волости.

На дієву арену виступає тепер могутня постать

волинського князя Романа Мстиславича, в якого сильних руках зливається давня Галичина й Волинь в величню Галицько-Волинську Державу.

Запевнивши собі допомогу польського князя Лешка, угорського короля Андрія, нейтральність суздальського князя Всеволода й прихильність німецького короля Пилипа IV-го, Роман Мстиславич опанував Галичину без труду. Бачучи, що Києва не дасться вже врятувати, як „матері городів українських“, Роман подбав про те, щоби на київському столі сидів усе відданий йому князь, сам зате намагається приборкати половців, усю свою увагу й печаливість присвячуючи „новому Київу“, що ним не тільки для Галичини й Волині, але для всієї України (кромі Чернигівщини) стається наш Галич. Недаром то літописець величає Романа Мстиславича „царем і самодержцем“ усеї Землі Української, що йдучи слідами свого діда Мономаха, „кидався на поганих мов лев, сердитий був, як рись, нищив ворогів, як крокодиль, проходив ворожі землі, як орел, а був хоробрий, як тур“. Князь, що то „крамольних бояр видушував, як пчоли“, а „Литвою орав“, що своїм далекозорим поглядом обіймав цілість української державно-творчої політики, закоротко, на жаль, володів Галицько-Волинською Державою. Будучи, як союзник німецького короля Пилипа Гогенштауфа, в війні з польським князем Лешком, поляг Роман Мстиславич при переправі через Вислу під Завихостом у 1205 р. „І приїха же галичане, взяша князя свого мертва і несоша в Галич і положиша в церкві святоя Богородиці.“

По Романі залишилося двох нелітніх синів — Данило й Василько.

Оправа чолового входу Пантелеймонівської церкви.

VII. ДОЛЯ І НЕДОЛЯ РОМАНОВИЧІВ.

Нелітність Романових синів — Данила й Василя — дозволила ворогам Української Державности розпутати на наших землях нову хуртовину крамол та міжусобиць. Романова вдова була примушена довго тинятися поза Галичем, в якому тимчасом господарили то поляки, то мадяри, то свої ж таки бояри й князі з їх слухними, чи уявленими претенсіями до Галича. Найдовше втрималися в Галичині три брати Ігоревичі (Володимир у Галичі, Роман у Звенигороді та Святослав у Перемишлі), але коли вони вдалися в безоглядну боротьбу з боярами, бояри нагадали собі на Романових синів і післали за ними на двір мадярського короля Андрія. У вересні 1211 р. станули угорські війська й прихильні Романовичам волинські князі під Галичем і „вокняжили” девятилітнього Данила Романовича на галицькому столі. В заступстві молоденького князя пробувала княжити княгиня мати, та це не подобалося галицьким боярам і вони примусили її знову тікати на Угорщину. Галицьким князем проголосив себе боярин-самозванець Володислав Кормильчич. Скористали з того — мадярський король Андрій та польський Лешко, що, подруживши з собою свої нелітні діти Кольомана й Сальомею, рішили розібрати Галичину поміж себе. В 1216 р. відбулася коронація маленького Кольомана на галицького короля, а весною цього-ж року мадярське військо опанувало Галич. Володислав Кормильчич попав до мадярської неволі, в Галичі засів, як воєвода Кольомана мадярський вельможа Венедикт, Перемишль загорнув, згідно з умовою, Лешко, Володимирщину призначено Романовичам. На щастя, польсько-ма-

длярський союз дуже скоро розбився, а на Галич рушив, закликаний „покривдженім” Лешком, новгородський князь Мстислав Мстиславич Удачний (1219). Відвоювавши від мадярів Галич, Мстислав увійшов у порозуміння з Данилом Романовичем, за якого видав свою дочку, а відтак допоміг удомашнитися у волинських волостях. Тимчасом грянула на Україну татарва, а 31. травня 1224 р. прийшло над рікою Калкою до розгрому українського лицарства. Своєї перемоги не використали татари зразу; завернули в степи й тим приспали чуйність українських князів. Князь Мстислав Удачний і його зять Данило Романович, що найбільше з усіх відзначилися над Калкою, жили в згоді, дарма, що Мстислав, підмовлений ворогами Данила, віддав Галич угорському королевичеві Андрієві, а сам усунувся в свій степовий Торчеськ. Щойно як він у 1228 р. помер, Данило рушив знову на підбій Галича. В 1230 р. опанував Данило Галич, та не зумів приборкати „крамольних” галицьких бояр. В 1232 р. накликали вони на нього мадярів, а в 1235 збунтувалися й, замкнувши перед Данилом галицькі ворота, впустили до столиці князя Михайла Чернигівського. Щойно по десяти роках удалося Данилові відвоювати Галич від Михайлового сина Ростислава й у Богородичній катедрі заісти на престолі свого батька.

Та нова хвиля татарщини перешкодила Данилові скористуватися овочами своєї перемоги. Дня 6. грудня 1240 р. опанували татари Київ, а це викликало такий переполох в дальших українських волостях, що ніхто з князів не посмів дождати татар на своєму місці.

Данило втік на Шлеськ, його син Лев на Мадярщину. Татари перейшли Галицько - Волинську

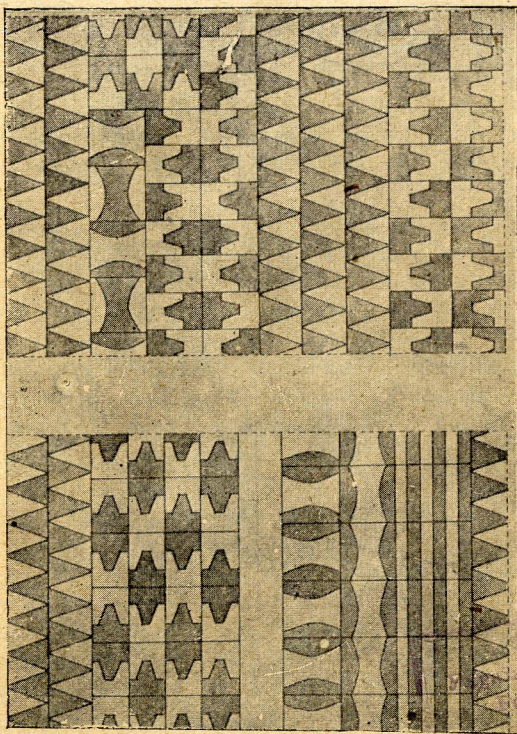
Державу, мов повінь. В Володимирі Волинському не залишилося ні живої душі, впав Галич „і багато городів, що їм нема числа”. Коли ж у 1242 р. переплила через Україну поворотна хвиля татарщини, Данилові довелося проганяти свого супірника Ростислава та ворожих собі бояр з єпископом Артемієм у проводі з Перемишля й Галича. Щойно блискуча перемога Данила над закликаними Ростиславом угорськими військами під Ярославом (1245) закріпила остаточно Галицько-Волинську Державу за Романовичами. Данило обняв Галичину, брат його Василько Волинь, але в дійсности Данило правив цілою Галицько-Волинською Державою, використовуючи всі сили для її культурної розбудови й політичного зміцнення.

VIII. ЗАНЕПАД КНЯЖОЇ СТОЛИЦІ.

Правда, по татарському розгромі чимраз рідше стрічаємося на сторінках літопису з іменем Галича. Його місце заступають нові, основані Данилом городи — Львів та Холм, у якого Богородичній церкві й спочив король Данило Романович у 1264 р. Політичний осередок Галицько-Волинської Держави переноситься згодом до Володимира Волинського. За Галичем залишається тільки повага галицької церковної митрополії.

Коли ж у 1340 р. згинув останній з галицько-волинських володарів Болеслав Юрій II., примеркло й сонце галицької митрополії. Правда, польський король Казимир дозволив українцям на її відновлення (1371), але за короля Ягайла почалася доба безоглядного переслідування всього, що українське. Тоді то, по словам очевидців, — „галицьких крилошан водили з Крилоса на поворозі

й плавили через Дністер", церкви замінювали на костели, а церковні й митрополічі добра переписували в реєстри королівщин. З часом перевелось

Узориста долівка Благовіщенської церкви.

„крамольне" галицьке боярство й горде галицьке міщанство. Його місце заняли чужинці — поляки, жида та караїти, старовинні княжі церкви й мана-

стирі з Богородичною катедрою в проводі почали занепадати, поки зовсім не лягли в румовищах.

ІХ. ДЕ СТОЯВ КНЯЖИЙ ГАЛИЧ?

Старовинний княжий Галич, що його політичну історію прослідкували ми протягом двох сотень літ (1141-1340), не залишив по собі в писаних документах майже нічого з того, що свідчило б про його повстання, назву, розбудову й культурно-духове життя, що колись кипіло в ньому.

Хіба вже не дізнаємося — хто й коли заснував Галич. Останки доісторичної старовини, знаряддя й посуд кам'яної та бронзової доби, знайдені тут і там на території сучасного Галича, впевняють нас у тому, що ця надністрянська оселя куди старша, як найраньші наші відомості про неї.

Без відповіді мусимо залишити й питання — відкіля пішла назва нашого города. Що не пішла вона від „галки“, яку місто щойно в XVIII. в. прийняло за свій герб, ані від якихсь „галів“, тобто галлійців, що мандрували нашими землями зі сходу на захід, — це більше, як певне. Трудно повірити, щоби назва города могла повстати від „Г а л и ч и н о ї М о г и л и“, що її ще досі показують на території нинішнього села Залукви. Правда, на зв'язок повстання й назви Галича з Галичиною Могилою натякає під 1207-им р. галицько-волинський літописець, але це могло б нас упевнити хіба в тому, що в околиці тої могили й недалекої від неї Спаської, а також Пантелеймонівської церкви стояв той Галич, у якому княжив, відправляв київського посла й глузував з нього, на „переходах“ з терему до церкви, князь Володимирко.

Трудно припустити, щоби княжий, середньо-

вічний Галич, отже город, що крім того, що був політичним і торговельним осередком, був теж оборонною твердинею, міг простягатися аж на такому велитенському просторі, на якому розсипані румовища його княжих будівель. А займають вони простір біля квадратної милі, вміщаючи в собі, крім нин. Галича, такі місцевости, як Залуква, Св. Станислав, Сокіл, Підгороддя, Крилос і Пітрич. Найправдоподібніше центр, тобто княжий терем і придвірна церква Галича не стояли все на одному місці, а пересовувалися в міру того, як Галич руйнували зовнішні й внутрішні вороги та як вигинав своє корито відомий з химерности Дністер.

До нині збереглися сліди старого Дністрового корита, що йдуть попід гору села Курипів, у напрямі теперішнього мосту на Лімниці, а відтіля нижнім коритом Лімниці попід гору св. Станислава до Болшева, попід Болшівці, Хоростків, Тустань, попри зал. стацію Дубівці до Єзуполя. Опливаючи колись гору св. Станислава, скріпляв Дністер її оборонність і тому тут міг Володимирко вибрати собі найвідповідніше місце під замок і придворну церкву. Біля нинішнього костела св. Станислава, що в княжих часах був церквою св. Пантелеймона, зберіглися до нині сліди могутніх валів і середньовічних укріплень. Триста кроків відтіля зацілили румовища Спаської церкви, що в цілому відповідає топографічним заповіданням літописця про тогочасний Галич.

Центр той переносить син і наслідник Володимирка, князь Ярослав Осьмомисл на гору поміж Луквою й Мозолевим Потокком. Від основаної тут катедри й капітули, прозвано цю гору Крилосом. Ярослав укріпив її потрійними валами,

в середині збудував величаву катедру Богородиці, а на місці, що до нині зветься „Золотим Током“, збудував княжий терем. Крім цього довкола Крилоса заціліла ціла низка урочищ, що своїми назвами, як Юрівське, Данилівське, Воскресенське та Іванівське, свідчать про те, що на їх місці стояли колись рівноіменні церкви й монастирі.

Остаточо й на нинішній Замковій Горі, прозваній так від руїн старостинського замку, збудованого за польських часів, міг бути в княжій добі коли замок, то бастіон, про що свідчать сліди земляних укріплень куди раніше від половини XIV-го віку. Глуха місцева традиція впевняє, що тут стояв замок, закладений по смерті Романа Мстиславича.

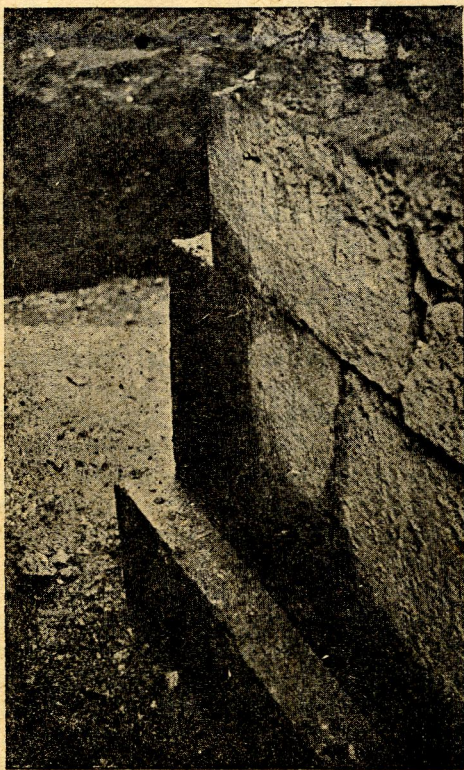
Так отже на територію довкола сучасного Галича, засипану румовищами будівель і залишками культурного життя княжої доби, треба дивитися, як на терен двохсотлітнього бурхливого, воєнно-політичного й нарешті культурного життя наших прадідів у добі державної незалежності Галицької Волости.

Х. ГАЛИЦЬКА СТАРОВИНА.

Перед нами лежить територія княжого Галича, мов отворена книга, з затертими, але для бистрого ока ще доволі читкими буквами. Читання в тій книзі, що зберігає ще в собі стільки таємниць і несподіванок, почалося в нас розмірно рано, але умови нашого культурного й політичного життя радше спинювали й утруднювали працю над нею.

Першим, що перед ним розкрила Галицька Земля свої таємниці, був парох Залукви о. Лев Лаврецький (1837—1910), що в 70-их рр. ми-

нулого віку започаткував наукове обслідування галицьких румовищ. На спілку з проф. І. Шаране-

Частина угольного муру Осьмомислевої катебри

в и ч е м відкрив і прослідив о. Лаврецький до 1891 р. сім церковних фундаментів, при чому відломки

старовинних різьб, долівок, мальовил та металеві нахідки зложили відкривці в музею Народнього Дому у Львові. Вслід за ними почали свої досліди такі вчені, як Др. О. Ч о л о в с ь к и й та Др. О. П е л е н с ь к и й, якому Галич завдячує вичерпуючу книжку, видану в 1914 р. Польською Академією Наук п. з. „Галич в історії середньовічного мистецтва”. З черги археолог-аматор пок. Л е в Ч а ч к о в с ь к и й зладив археологічно-топографічну мапу княжого Галича, з якою в руках дир. музею Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, Др. Я. П а с т е р н а к вже останніми роками відновив дослідну працю над галицькими румовищами й досяг успіхів, що захопили все українське громадянство.

Більш, як півстолітня праця названих учених і дослідників, повернена на відслонення культурного обличчя княжого Галича, не залишилася без успіхів. Відкрили вони й опрацювали науково останки фундаментів біля 30-ти церковних будівель, але тільки одна-одинокa церква с в. П а н т е л е й м о н а (нині францісканський костел св. Станислава) збереглася до нас до висоти кривлі, разом з своєю архітектонікою й різьбарськими окрасами.

Одною з більших галицьких церков, була вже згадувана кількакратно С п а с ь к а церква (19,7 × 17 метрів у поземому пляні), що її добре збережені фундаменти найшов проф. Шараневич на горі Карпиця. Повстала вона в половині XII в., була трьохнавна й трьохапсидна, в цілому зближена до квадрату. Крім фрагментів різьбарських окрас, найдено в її румовищах оловяну печатку єпископа Кузьми з XII. віку.

Поблизу Спаських румовищ знайдено кам'яний с а р к о ф а г, що його в своєму звідомлен-

ню з 1886-го року описує проф. Шараневич так: „Віко саркофагу має підняті ребра. Коли прирівняємо його з домовиною великого київського князя Ярослава, то віко галицького саркофагу є наче спогодом форми Ярославової домовини в Києві”.

Спаський саркофаг, виконаний долотом з од-ноцілого пісковика, мав 2.50 м. довжини, 35 см. ви-соти, та 40 см. ширини в головах, а 37 см. в ногах. Відкривці (О. Лаврецький і проф. Шараневич), за-лишили знайдений саркофаг на місці, перекривши його дощаною будкою на кам'яних стовпах. На-жаль, людська злоба, чи невіжа подбала про те, щоби по тій цінній нахідці пропав і слід...

Аж до XVIII. в. стояла біля самого Крилосу церква св. Іллі. Її здоровий ще зруб розібрано з початком XIX. в., а матеріал зужито на іншу бу-дівлю.

Оскільки Спаська церква збудована на майже квадратному пляні, своїми трьома навами й трьома вівтарними апсидами, нагадувала княжі церкви Ки-єва й Чернигова, остільки поземий плян Іллінської церкви звертає на себе увагу своєю незвичайністю. Її середущу наву творила ротонда з притикаючою до неї від сходу пресбітерією в три четверті кола. Від заходу притикав до центральної ротонди пря-мокутний бабінець. Вся церква була побудована з тесаного каменя й засклеплена.

Під архітектурним оглядом це тип західньо-ро-манської ротонди, при чому його трьохдільність має велику вагу в зв'язку з трьохдільністю, типовою для нашої деревляної архітектури.

Розмірно добре збереглися фундаменти неві-домої з назви церкви, знайдені 6 км. на захід від нин. міста над Лімницею, під лісом, званим Д і-б р о в о ю. Розмір її трьохнавного заложення (20×

14.5 м.) найбільший з відкритих до неї галицьких церков, виїмково сильна й дбайлива кладка, насунули декому з дослідників думку, що оце перед нами румовища галицької катедрі... Шараневич був думки, що побудована на таких підвалинах церква була не стільки обширна, що висока, й тому найвеличавіша, а може й найстарша церква княжого Галича.

З румовищ поменших церков княжого Галича слід згадати підвалини однонавної Благовіщенської церкви, на „Церквищах” поміж Крилосом і Четвертками. В 1884-ому р. найдено тут гарно збережений кусень узористої долівки, мощеної поливними кахлями та різьбарські окраси з різьбленою головою льва, на зразок романських „хімер”, що ними закінчувано кам’яні ринви тогочасних будівель.

На залуквівській височині, на т. зв. Карповім Гаю, найдено фундаменти якоїсь многокутної будівлі („полігону”), що могла бути капличкою, або невисокою баштою.

ХІ. ХРАМ СВ. ПАНТЕЛЕЙМОНА.

Та одна тільки Пантелеймонівська церква заціліла до висоти крівлі й на її підставі можемо уявити собі характер церковного будівництва княжого Галича.

Збудована около 1200-го р. ще в XIV-ому в. була в українських руках, але в XVI-ому в. застаємо вже загосподарених біля неї латинських францісканів. Вони то перемінили її первісне візантійсько-романське перекриття на пізно-ренесансове, але стін її й конструкції не змінили.

Поземий плян Пантелеймонівської церкви (19.50×17 м.) трьохнальний, центробанний, характе-

Княжий саркофаг, знайдений у румовищах Осьмомислової катедрі.

ристичний ще для церковного будівництва київочернігівської доби. Головна й одинока баня спіралася колись на чотирьох масивних стовбах, що розділяли тягар бані й склепінь поодиноких піль луками на стіни, згідно на виступаючі з них пілястри. Само перекриття бані могло бути або з візантійська сферичне, тобто щільно прилягаюче до склепінь, або з романська стіжкове, чи шатрове. Розмірно невелику церкву освічував мабуть тільки один ряд вікон, а до церкви вело два входи, обрамовані прекрасними романськими порталами. Особливо величавий і цінний своєю різьбою й архітектонікою — головний портал. Він утворений з двох виступів і двох пар колон, зєдинених з собою почвірним луком, та наче кам'яний вівтар висовується з чолової стіни храму. Перша пара кольон, оперта на аттицьких базах, має кісткові капітелі, зложені з чотирьох полукруглих щитів, верхами вниз. Капітелі другої пари кольон „кошикові“, створені зі стилізованих листяних китиць, викуваних у камені з подивугідною досконалістю. Черени другої пари кольон творять вязку гладкого пруття, з романська перевязану посередині. На капітелях кольон і виступах порталю спірається ґзимс, критий різьбленою рослинною орнаментикою. Полукругла архівольта, що обєднує цілість порталю, виростає орнаментально з бокових кольон і виступів. Кольонам відповідають різьблені валки — один з мотивом спірального, другий плектінкового орнаменту.

„Загальний характер орнаментики головного порталю дрібнолистий, відданий в чисельних і густих насіках та жолобленнях, в зручний і тонкий спосіб, на перший погляд живо нагадує арабські зразки“. (О. Пеленський).

Декорація бокового порталю, якнебудь зближена до головного, куди простіша й грубша в виконанню. Цінними зразками нашої середньовічної різьби є капітелі струнких полукольон, що ними обрамовані віконні отвори й глуха аркатура зовнішньої стіни головної апсиди. Всі вони, хоч і різняться поміж собою в подробицях, повторюють схему листяних капітелів, упрощеного коринтійського типу.

В противенстві до київо-чернигівських церков, будованих з полос цегли й особливої цементової заправи, стіни Пантелеймонівського храму кладені з дбайливо оброблених, прямокутних квадр вапняка, що обігають церкву довкола ритмічними смугами. Старанний добір камяних квадр і особливий спосіб вязання, викликає в глядача вражіння сили, гармонії й краси. В цілому Пантелеймонівський храм це наче камяний документ зустрічі двох світів і двох культур — візантійсько-українського сходу з романським заходом.

ХІІ. ОСЬМОМИСЛОВА КАТЕДРА.

Та оскільки доцьогочасні принагідні нахідки й систематичні розкопки галицької старовини дали приблизну відповідь щодо культурного, чи пак мистецького обличчя княжого Галича, то довго залишалося без відповіді питання — де, в якому місці билося серце княжого Галича в момент його розцвіту, де був княжий терем і збудована Ярославом Осьмомислом Богородична катедр а?

В теремі ж проходила невсипуща творча праця одного з найбільших українських володарів, в катедрі спочили тлінні останки його, його синів, геройського князя Ростислава Берладинича

20
й нарешті останнього з великих лицарів українського середньовіччя, Романа Великого! Де був і чи заціліло щонебудь з пантеону Осьмомислової Держави?

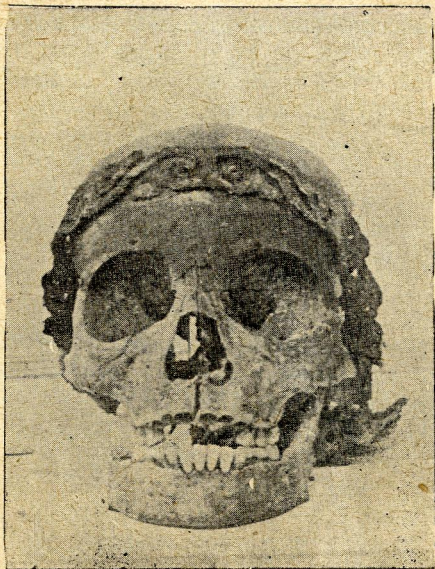
Питання це непокоїло дослідників галицької старовини не від нині й кожний з них намагався відповісти на нього по своєму.

Крилошанин львівської капітули о. А. Петрушевич був переконаний, що Богородичною катедрою була нинішня парохіяльна церква Галича. Зате проф. Шараневич упевняв, що катедрою була Пантелеймонівська церква, та коли виринули зпід землі підвалини церкви під „Дібровою”, прихилився до погляду, що власне на цьому церквищі стояла катедра. З черги Др. О. Чоловський станув на становищі, що вже сама назва „Крилосу” свідчить про існування катедри в місці, де крім цього збереглися останки сильних земляних укріплень. Думку про те, що Осьмомислова катедра стояла на місці нинішньої Успенської церкви в Крилосі, збудованої в XVI. в. Марком Шумлянським, якнебудь правдоподібну, цей дослідник відкинув. Запустивши кілька пробних sond у терен біля нинішньої парохіяльної церкви в Крилосі й Галичі, дійшов остаточно до переконання, що стояла вона в бувшому митрополичому, а тепер парохіяльному огороді.

Безуспішними для питання про Осьмомислову катедру виявилися й передвоєнні пошуканки Дра О. Пеленського.

Щойно в 1937-ому р., тобто якраз у 750-ті роковини смерті князя Ярослава Осьмомисла, зелектризувала українське громадянство вістка, що молодому українському археологові Дрові Я. Пастернакові вдалося... натрапити на слід Осьмо-

мислової катедри, а з нею на справжню скарбницю культурно-історичних реліквій нашого княжого минулого.

Череп молодої дівчини в парчевій діядемі, знайдений у румовищах катедри.

Ще в липні 1936-го р. Др. Я. Пастернак, сондуючи терен на південь від церкви Марка Шумлянського в Крилосі, натрапив у глибині трьох метрів на два грубезні мури в напрямі північ-південь, на сліди деревляної спаленої підлоги та останки церковної долівки з великих алябастрових плит. В умо-

вах терену, доцьогочасних дослідів та архівно-історичних відомостей Др. Я. Пастернак прийшов до висновку, що перед ним румовища не іншої будівлі, а саме — катебри Ярослава Осьмомисла!

Та щойно дальші розкопки, переведені літом 1937-го року, впевнили відкривця в його первісному припущенню. Поза відкопаними в цілости обводовими підвалинами церкви, що розкинулися на просторі 32.5×32.5 м. (всього півтори метра вужчому й коротшому від підвалин київської Софії!), поза помітною частиною надземного муру, що дозволяє вникнути в тайники техніки й архітектурного стилю будівель княжого Галича, натрапив Др. Пастернак на камяний саркофаг з тлінними останками котрогось з похоронених в катебрі князів і врешті на череп молодої дівчини в парчевій діядемі, що вказувала б на її приналежність до аристократії княжого Галича.

З того, що досі відкрито й просліджено ясно, що перед нами підвалини найбільшої й найвеличавішої церкви княжого Галича. Сам розмір обводових мурів, мало не триметрова глибина й поверх двометрова грубість фундаментів, особливо дбайлива кладка й добір будівельного матеріялу, як теж безпосереднє сусідство княжого терему, переконують нас у тому, що це якраз Осьмомислова катебра.

Найдений в румовищах саркофаг, виконаний з одноцілого камяного бльоку й прикритий також плитою, не має на жаль написів, по яких могли б ми знати, чиї це тлінні останки в ньому спочивали. Та нема сумніву, що належать вони до одного з галицьких князів, які спочили під долівкою катебри. А спочило їх тут п'ятьох: основопо-

**Князь Роман Мстиславич,
похований в Осьмомисловій катедрі.**

ложник катедрі князь Ярослав Осьмомисл, оба його сини — Олег та Володимир, князь Ростислав Берладич і як останній — галицько-волинський князь, — „цар і самодержець” — Роман Мстисла-

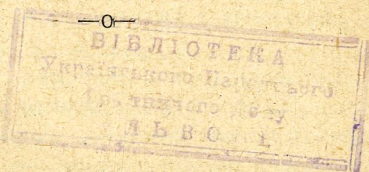
вич. Тому чиї б це не були тлінні останки в найде-
ному саркофагу, вони нам дорогі й рідні.

Та ще й це треба тямити, що праця над дослі-
дженням Осьмомислової катедри й тим, що вона
в собі зберегла, ще не закінчена. Напевне дальші
розкопки добудуть на світло дня ще неодну па-
мятку, неодну реліквію нашого славного минулого.
Можливо, що неодна таємниця розкриється, неодна
ще загадка буде розв'язана.

Покищо зроблено тільки початок. Місце, де
шукати, вказане, дана теж вказівка, що можна най-
ти. А вже нашим національним правом і обов'язком
є пошанувати знайдене, зберегти й закріпити для
нащадків.

Греки мають свій Акрополь, римляне — Капі-
толь, англійці — Вестмінстер, чехи — Градчин, по-
ляки — Вавель, а ми? Київську Софію й Печерську
Лавру зневажила безбожна більшовицька рука; мо-
гили наших гетьманів розсіяні по всім усюдам. Та є
ще в нас Галич, є Крилос з княжою катедрою й ту-
ди звертатимуться наші думки в хвилинах націо-
нальної скрути і знемоги.

Бо й справді щасливе наше покоління, що на
його очах виринає оце з пороху забуття —
Княжий Галич — наша слава,
Осьмомислова Держава!

Кожний вже знає,

що
найкращим
дитячим,
національним
часописом є

„ДЗВІНОЧОК”

Це вчитель, приятель і товариш українських дітей. Гарно ілюстрована книжечка „Дзвіночок“ вміщує щомісяця цікаві оповідання, казочки, байки, вірші, сценки, загадки, шаради, ребусики, пісні з нотами і т. д.

Чи Твоя сестричка, братчик має „Дзвіночок“?

Кошт малий, бо всего 2 зл. вносить річна передплата. (Поодинокє число коштує 20 гр.)

„ДЗВІНОЧОК“
Львів, Косцюшка 1а.

12/11
3001
(1986)

1152

„РАНОК“, ЛЬВІВ, ВУЛ. КОСЦЮШКА 1а.
„RANOK“, LWÓW, UL. KOŚCIUSZKI 1а.
Видає «Українська Преса» (Іван Тиктор). Відпов. ред. І. Тиктор.
Почтову оплату заплачено гуртово.

Друк. Медицький — Тиктор, Львів, Бляхарська 9. Тел. 234-76.

рл 1152

М. Голудецъ

Князский

Галич